FAZEKAS ISTVÁN

A mohácsi csata jelentősége és következményei Közép-Európa szempontjából

1526. augusztus 29-én a mohácsi csatában ottveszett a magyarországi haderő jelentős része, ahogy súlyos veszteség érte az egyházi és politikai elitet, hiszen hét főpap és 28 főúr veszítette életét. Az oszmánok a csatát követő hadjárat két hónapja alatt mintegy 2000 falut és 100 várost égettek fel. A becsült népességveszteség 150–200.000 fő között mozgott, ami a korabeli lakosság mintegy 5%-át jelentette.[1] De legsúlyosabb veszteség egy húszéves ifjú, II. Lajos király (1506–1526) halála volt, aki utód nélkül halt meg, éppen akkor, amikor az országot már régóta fenyegető oszmán veszély valósággá vált. 1526 őszén Magyarországon az történt a király halála után, ami ilyen esetekben a feudális világban történni szokott: megkezdődött a trónért folytatott küzdelem a különböző jelöltek és a mögöttük álló támogatói csoportok között.

A trónért harcba szállt Szapolyai János erdélyi vajda (1487 k.–1540), aki ekkor az ország második méltóságát viselte, és a magyar királyság egyik leggazdagabb, ha nem a leggazdagabb főnemese volt. Szapolyai tapasztalt politikusnak és tapasztalt hadvezérnek számított, aki az elmúlt években többnyire sikerrel harcolt tartománya védelmében az oszmánok ellen. Tekintélyét emelte, hogy rokonságban állt Zsigmond lengyel királlyal, a király első felesége ugyanis Szapolyai nővére volt (Borbála, +1515). Szapolyai vitán felül a mohácsi csatatéren megtizedelt magyar elit legtekintélyesebb személyiségének számított.[2]

A másik jelölt Habsburg Ferdinánd főherceg (1503–1564), Jagelló Anna férje, a meghalt király sógora, aki igényét dinasztikus szerződésekre alapozta (1491 pozsonyi szerződés, 1515 kettős házassági szerződés). Az ő támogatói köre szűkebb volt Magyarországon, de mögötte állt bátyja, V. Károly császár és spanyol király, valamint húga, Mária királyné, a meghalt király özvegye, továbbá a Habsburg-dinasztia tekintélye. Ferdinánd egyáltalában nem volt könnyű helyzetben, hiszen még csak néhány év óta élt a közép-európai régióban, és a térség bonyolult viszonyaival való ismerkedés folyamata még nem zárult le. A Spanyolországban született ifjú ugyanis 15 éves koráig szülőhazájában élt, majd Németalföldön, neveltetése ott fejeződött be, és csak 1521-ben telepedett át az osztrák tartományokba, amikor sikerült vonakodó bátyjától az osztrák hercegségeket két lépésben elnyernie. Ez nem utolsósorban a magyar rendek fellépésének volt köszönhető, akik nem szívesen láttak volna egy magyar királylányt egy föld nélküli herceg oldalán. Az ifjú uralkodó I. Miksa császár halála után forrongó osztrák örökös tartományokat sikeresen pacifikálta – tegyük hozzá: erőszakkal –, és úrrá lett a nagy német parasztháború térséget elérő hullámain is, de hogy a magyar rendek tudtak neki meglepetéssel szolgálni a következő évtizedekben, abban bizonyos vagyok.[3]

---

[1] Brodarics István: Igaz leírás magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. In: *Mohács emlékezete*. Vál. Kiss Károly, szerk. Katona Tamás. Bratislava–Budapest, Madách–Európa, 1979, 45–48. Az 500. évforduló alkalmából született új kutatási eredményekről áttekintés nyerhető az alábbi három kötetes kiadványból: *Mohács 500. I–III.* Főszerk. Varga Szabolcs. Budapest, Martin Opitz, 2026.

[2] Szapolyai Jánosra és családja vonatkozó új kutatásokat az alábbi kötetek foglalják össze: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, 2004.; *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak*. Szerk. Fodor Pál, Varga Szabolcs. Budapest, MTA BTK, 2020.

[3] Az I. Ferdinándra vonatkozó bőséges irodalomból két fontos életrajz: Fichtner, Paula Sutter: *Ferdinand I. Wider Türkennot und Glaubensspaltung*. Graz–Köln–Wien, Styria, 1986.; Kohler, Alfred: *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*. München, C.H. Beck, 2003. Főhercegi működése kezdeteiről: Lhotsky, Alphons: *Das*

A magyar rendek előbb Jánost választották királlyá 1526 novemberében Székesfehérvárott, majd az év decemberében egy Mária özvegy királyné körül gyülekező csoport Ferdinándot Pozsonyban. A kettős választás önmagában még nem jelent végzetes gondot. Nem először történt ilyesmi a magyar történelemben. Bőven van erre példa, ha örökös nélkül hal meg a király, vagy ha gond van az örökös legitimációjával. Ez történt Habsburg I. Albert király halála után (1439), amikor a gyermek V. László és Jagelló I. Ulászló lengyel király hívei küzdöttek egymással. Hunyadi Mátyásnak is le kellett győznie III. Frigyest, utóda, II. Ulászló pedig többek között I. Miksával harcolt meg a magyar trónért. Ez alkalommal a helyzet azonban szerencsétlenül alakult, mert egyik fél sem tudott tartósan a másik fölé kerekedni, ugyanakkor egyik fél sem volt hajlandó feladni igényét a teljes országra. Az eredmény tartós polgárháború lett, amely folyamatosan pusztította az országot, anarchiához vezetett, és hozzájárult, hogy a magyar társadalom, amelyet amúgy is megviselt Mohács, és a vereség sokkját még mindig nem heverte ki, még inkább szétzilálódjon, miközben az akkori világ legfélelmetesebb katonai hatalma az ország határán állt.[4]

Az első lépések Jánosnak sikerültek jobban, 1527 elejére szinte az egész országot birtokba vette. De ez a helyzet nem tartott soká, nemsokára Ferdinánd időszaka következett, aki V. Károly pénzének és Mária királyné politikai helyismeretének köszönhetően 1527 őszén kiszorította Jánost az országból. János király azonban nem hagyta magát, kihasználta, hogy Ferdinándot német-római birodalombeli ügyek kiszólították az országból, és visszatért. Igaz, nem önerőből tudta ezt megtenni, hanem oszmán támogatással. A visszatérésre ugyanis nem kínálkozott számára más megoldás, minthogy elfogadja az Oszmán Birodalom felé megnyilvánuló alárendeltséget: azt, hogy a szultán vazallusa. Ez 1529. augusztus 18-án egy sokat mondó aktusban öltött testet: a mohácsi síkon kézcsókra kellett járulnia a segítségére siető szultánnak. A magyarországi hatalmi játéknak ugyanis van egy harmadik szereplője, az Oszmán Birodalom. Szulejmán számára nyilván keserű felismerés volt, hogy Lajos halálával lényegében legnagyobb ellenfeleit, a Habsburgokat segítette a magyar és a cseh trónra. Nem véletlen, hogy kapva kapott János ajánlatán, majd gyors egymásutánban, 1529-ben és 1532-ben két alkalommal is kísérletet tett arra, hogy Magyarországon átnyúlva riválisát térdre kényszerítse. A két hadjárat kudarca, különösen az 1532-es hadjárat eseményei ugyanakkor világosan megmutatták, hogy a magyar hadszíntéren nem lehet átlépni, Bécs egyszerűen túl messze van sikeres hadművelet vezetéséhez, és ha kell, a Német-római Birodalom kész a Habsburgoknak támogatást adni.[5]

A két király által okozott helyzetet, a megosztottság veszélyét a magyar elit is felismerte. 1531-ben és 1532-ben ún. király nélküli országgyűléseken próbált valamifajta konszenzust kialakítani, eredménytelenül. János és Ferdinánd ugyanakkor csak nehezen fogadta el, hogy ki kell egymással egyezniük. 1535-ben kötöttek először hosszabb fegyverszünetet, és csak 1538-ban írták alá az ún. váradi békét – nem utolsósorban V. Károly fellépésére –, amelynek értelmében János halála után Ferdinánd alatt egyesült volna az ország.[6] A keservesen tető alá

Zeitalter des Hauses Österreichs. Die ersten Jahre der Regierung Ferdinands (1520–1527). Wien–Köln–Graz, Böhlau, 1971.

[4] A két király korának máig legrészletesebb bemutatása: Acsády Ignácz: *Magyarország három részre oszlásának története 1526–1608*. Budapest, Athenaeum, 1897, 9–206.

[5] Acsády fentebb idézett munkáján túl továbbra is fontos a korszakra, vitatható tételei ellenére: Perjés Géza: *Mohács*. Budapest, Magvető, 1979. Továbbá: Bárdossy László: *Magyar politika a mohácsi vész után*. Budapest, Egyetemi Ny., 1943.

[6] *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*. Hrsg. von Roderich Gooss. Wien, 1911, 69–81.

hozott békeszerződés azonban nem hozott tartós megoldást, végzéseit felülírta, hogy Jánosnak, aki 1539-ben váratlanul megházasodott, fiúutóda született. János végrendeletében híveit arra kötelezte, hogy a királyságot fiának tartsák meg, akik a két hónapos gyermeket királlyá is választották (koronázása soha nem történt meg).

A magyarországi helyzet ezzel ismét eszkalálódott. Ferdinánd erőszakkal próbálta meg birtokba venni az országot, de kétszeri nekifutásra sem tudta Budát bevenni. A Habsburg próbálkozás a játszma harmadik szereplőjét, a szultánt is aktivizálta. Miután a korábbi években sikeresen szorította vissza a Földközi-tengeren V. Károlyt, erőit ismét a szárazföldi hadszíntérre, a Magyar Királyságra összpontosíthatta, ahol Habsburg térnyeréstől tartott. 1541-ben elfoglalta Budát és az ország középső harmadát közvetlen oszmán ellenőrzés alá vonta, a keleti országrészeket Erdéllyel együtt Szapolyai híveinek engedte át. Valószínűleg ezen részek Oszmán Birodalomba való integrálása is szerepelt az eredeti elképzelések között, de a Habsburgok uralta részek ellenállása véglegesen elejtésre ítélte.[7] A Szapolyai II. János által uralt részeken végül egy vazallus állam jött létre, az erdélyi fejedelemség, amely viszonylagos önállóságot élvezett és puszta létével is folyamatos veszélyt, destabilizációs tényezőt jelentett a Habsburgok magyarországi uralma számára. A nyugati országrész tartósan I. Ferdinánd kezén maradt, aki az 1547-ben megkötött oszmán–Habsburg béke értelmében ezekért a részekért adót/tisztes ajándékot volt kénytelen fizetni, a szultán ugyanis Magyarországra mint meghódított területre tekintett.[8] Az történt, amitől a magyar rendek a legjobban tartottak: az ország tartósan három részre szakadt. Hogy Magyarországot az Oszmán Birodalom nem tudta véglegesen elfoglalni, az a Habsburg-dinasztiának volt köszönhető.

II. Lajos halála egyben azt is magával hozta, hogy a következő uralkodó a cseh és a magyar trónon nem a Jagelló-dinasztiából került ki. Helyüket a térségben a Habsburgok foglalták el (végérvényesen), akik sok tekintetben egy másfajta uralmat építettek fel országaik felett. Miben is különbözik a Habsburgok által a közép-európai térségnek kínált megoldás a Jagellók megoldásától? Mindenekelőtt abban, hogy amíg a Jagellók nem törekedtek arra, hogy egyes országaik között szerves kapcsolat alakuljon ki, az egyes országokat egyedül az uralkodó személye kapcsolta össze (perszonálunió), addig a Habsburgok igyekeztek országaik között szorosabb kapcsolatot felépíteni (reálunió). Bár az a fajta központosítás, amellyel a Habsburgokat a késői utókor már ebben az időben megvádolta és birodalomépítésről beszélt, ekkor még nem létezett – nem is létezhetett a kor viszonyai közepette –, de valamifajta kohézió már ekkor megindult az osztrák örökös tartományok, Csehország és Magyarország között. Megkezdődött a Habsburgok közép-európai összetett államának kialakulása, amely 400 éven át fog működni változó történeti körülmények között. Talán azért is tudott ilyen hosszú időn át fennmaradni, mert az egyes országok, tartományok viszonyaihoz alkalmazkodva meg tudta valósítani az uralkodó és a rendek tartós együttműködését. Igaz, ehhez komoly külső nyomásra is szükség volt, amelyet több évszázadon át az Oszmán Birodalom testesített meg.[9] Ez a külső nyomás terelte a korabeli politikai élet két meghatározó erejét, az uralkodót és a rendeket tartósan a kompromisszum irányába.

---

[7] Fodor Pál: *Magyarország és a török hódítás*. Budapest, Argumentum, 1991, 68–119.
[8] Petritsch, Ernst: Der Habsburg-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1985, 49–80.
[9] Fazekas István: A közép-európai Habsburg Birodalom a 16. század derekán: összetartó és széthúzó erők. in: *Harc Közép-Európáért. Szigetvár ostroma, Nagy Szulejmán és Zrínyi Miklós halála, 1566*. Szerk. Fodor Pál. Budapest, HUN-REN BTK, 2023, 229–244.

Bár a Magyar Királyságnak csupán egy része lett a Habsburg Monarchia része, nagyjából 100–120.000 km^2-ről van szó, ez a terület így is fontos bányakincseket és mezőgazdasági cikkeket szolgáltatott az államalakulatnak.[10] Nem is beszélve arról, hogy a Magyar Királyságon át futott az a végvárrendszer (120–140 várról van szó), amely távol tartotta Európa szívétől az Oszmán Birodalmat.[11] Mivel a közép-európai Habsburg Monarchia erőforrásai még mindig jelentős mértékben alatta maradtak az Oszmán Birodalom erőforrásainak, ezért a védelmi vonal üzemeltetése csak külső segéllyel volt lehetséges: az osztrák és cseh tartományokon kívül elsősorban a Német-római Birodalomból érkezett rendszeresen pénzügyi támogatás (nyílt háborúk esetében a pápa részéről nyújtott támogatás volt még jelentős).[12] Ugyanakkor nem szabad feledni, hogy az Oszmán Birodalom több ezer kilométeres határon érintkezett Európával, és a Duna-völgye csupán egy volt a hadszínterek között a Földközi tenger nyugati medencéje, vagy akár az orosz síkság mellett. Ez magyarázza, hogy miért részesült időnként kevés figyelemben a magyarországi szakasz. Az összetett államalakulathoz való tartozás a megmaradást jelentette a magyarság számára, ugyanakkor magával hozta a szuverenitásról való lemondást is, amelyet az öntudatos magyar rendek csak nehezen vettek tudomásul. Az erős, más nyelvet beszélő, más jogrendszerrel, más mentalitással rendelkező magyar rendiség sok gondot fog még okozni az uralkodó családnak, mégis megérte az országért küzdeni. Szent István koronájának a birtoklása ugyanis komoly presztízsértékkel is rendelkezett, hiszen egy olyan királyságról van szó, amely jelentős múlttal bírt, és számos igénycímet is magában rejtett. Egy önálló, nem a német-római birodalomhoz tartozó királyságról van szó, amely területét, népességét és erőforrásait tekintve lényegében egyenlő nagyságot képezett az osztrák örökös tartományokkal, illetve a cseh korona tartományaival.[13]

Az államalakulat kereteinek kialakításában döntő szerep jutott első uralkodójának I. Ferdinándnak, akinek szerencsére elegendő idő adatott közép-európai országai megismerésére: 43 éven át volt hercege az osztrák tartományoknak, 38 évig magyar és cseh király, ebből 24 éven át János király halála után. Nem véletlen, hogy legfontosabb magyarországi intézkedéseit nem azonnal hozta, hanem azok csak az 1540-es években születtek meg, amikor már kellő kormányzati tapasztalattal rendelkezett. Ekkor jött létre az a struktúra, amely képes volt összehangolni az állami és rendi erőforrásokat, és óriási áldozatok árán képes volt felépíteni, majd üzemben tartani az előbb említett végvárrendszert.[14] I. Ferdinándnak Magyarországon annyiban szerencséje volt, hogy uralkodása ezen szakaszában egy olyan tehetséges főúri-főpapi csoportra támaszkodhatott, amely pályáját még a Jagelló-kor végén kezdte, és amely Magyar Királyság túlélésének esélyét a Habsburgok formálódó közép-európai monarchián belül látta. Különösen fontos szerepet játszott ebben a folyamatban Várday Pál (1483–1549) esztergomi érsek, Thurzó Elek (1490–1543) országbíró, Oláh Miklós (1493–1568) esztergomi érsek, Nádasdy Tamás (1498–1562) nádor és Batthyány Ferenc (1497–1566) egykori horvát bán. Az ő pályájuk egyúttal azt is mutatja, hogy a Jagellók rendi állama egyáltalában nem volt olyan

[10] Összefoglalóan a kérdésről: Pálffy Géza: *A Magyar Királyság a Habsburg Monarchiában a 16. században*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2010.
[11] Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle*, 1996, 2–3, 163–217.
[12] Pálffy Géza: A törökellenes védelmi rendszer fenntartásának költségei a 16. század második felében. In: *Végvár és ellátás*. [Végvári konferencia előadásai, Noszvaj, 1999. október 13–14.]. Szerk. Petercsák Tivadar, Berecz Mátyás. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet Dobó Vármúzeum, 2001, 183–219.
[13] Pálffy: *A Magyar Királyság*, 74.
[14] Fazekas István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. Budapest, ELKH BTK TTI, 2021, 40–56. Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. *Történelmi Szemle*, 2003, 1–2, 61–92.

elesett, mint amilyennek a korábbi történeti kutatás gondolta: fiatalkori politikai tapasztalatuk hasznosul az új körülmények közepette, és hozzájárul a fentebb említett új struktúra létrejöttéhez. A Jagellók Mohács előtti magyar állama végül is nem volt sem jobb, sem rosszabb, mint más ebben a korban működő rendi állam Európában.[15] Az évforduló kapcsán folytatott kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy a magyar rendi állam erőforrásait maximálisan kihasználva szállt szembe az Oszmán Birodalommal. Sajnos ennél többre nem futotta: ellenfele egész egyszerűen túl erős volt, legalább négyszer-ötször akkora erőforrásokkal rendelkezett, mint a Magyar Királyság.

Fontos szem előtt tartani, hogy rendi együttműködés nélkül a kislétszámú központi apparátus tehetetlen lett volna. I. Ferdinánd érdeme annak a bonyolult kormányzati technikának a kidolgozása, amely meghagyva az egyes országok és tartományok rendi berendezkedését, az uralkodói jogokra, illetve az említett központi igazgatásra támaszkodva igyekezett érvényre juttatni az uralkodói akaratot, vagy ha kellett, egy mindkét fél számára elfogadható kompromisszumot kimunkálni.

Szulejmán a mohácsi síkon ugyan nagy győzelmet aratott, de számára szerencsétlen módon e győzelemmel legveszélyesebb ellenlábasát, a Habsburg-családot segítette a Magyar Királyság trónjára. Bár ellenlábasa I. Ferdinánd nem mutatott fel katonai erényeket, államszervezőként a maga szívósságával és kompromisszumkészségével sikeres államférfinak bizonyult, és egy olyan államalakulat alapjait teremtette meg, amely 400 éven keresztül biztosított megfelelő életkeretet Közép-Európa népeinek. Mindennek nyitányát a mohácsi csata jelentette.

[15] Neumann Tibor – C. Tóth Norbert – Pálosfalvi Tamás: Két évszázad a sztereotípiák fogságában. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásáról. In: *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben.* Szerk. Fodor Pál, Varga Szabolcs. Budapest, MTA BTK, 2019, 11–73.